

THE IMPORTANCE OF THE ORHUN INSCRIPTIONS

Fahri KARAMAN
ORCID ID: 0000-0001-9401-8452
International Balkan University
North Macedonia

ABSTRACT

The Orhun inscription is the first Turkish alphabet known in history by Göktürk. The inscriptions were written using the Orkhon alphabet, which was the first Turkish alphabet. The inscriptions are found in the Orkhon Valley of Mongolia. Orkhon Inscriptions are known as six in total, but the most well-known ones are Kul Tigin Inscription, Bilge Kagan Inscription and Tonyukuk Inscription. There is a bond of brotherhood between Bilge Kagan and Kul Tigin, and their nephew Yollig Tigin had the inscription written by them. It is accepted as an example of an enthusiastic, impressive and convincing speech that illuminates the Turkish history of the period, the struggle for freedom and independence, raises the awareness of the khan people, and reveals the good and the bad. It provides information in terms of Turkish culture, history and education. In the inscriptions, it was stated that the Turks should be careful against the tricks and deceptions of their enemies. They also wrote that they should be individuals who have a leader, are hardworking and always protect their state and their khan. The Orkhon Inscriptions are among the first written documents of great importance for the Turks.

Key words: *History, Orkhon Inscriptions, Gokturk State, Importance, Cultural, Educational and Historical Importance*

ORHUN YAZITLARI ÖNEMİ

Fahri KARAMAN
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Kuzey Makedonya

ÖZET

Orhun yazıtı Göktürk tarafından tarihte bilinen ilk Türk alfabesidir. Yazıtlar, ilk Türk alfabesi olan Orhun alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Yazıtlar Moğolistan'ın Orhun Vadisi'nde bulunmaktadır. Orhun Yazıtları toplamda altı adet olarak bilinmektedir fakat en çok bilinen olanları Kül Tigin Yazıtı, Bilge Kağan Yazıtı ve Tonyukuk Yazıtlarıdır. Bilge Kağan ve Kül Tigin arasında kardeşlik bağı vardır ve ikisinin yazıtını yeğenleri olan Yollig Tigin yazdırmıştır. Dönemin Türkiye tarihini aydınlatan, hürriyet ve istiklal kaybetme mücadelesi, han kavmini bilinçlendiren, iyiyi ve kötüyü ortaya koyan coşkulu, etkileyici ve ikna edici bir konuşma örneği olarak kabul edilmektedir. Türk kültürü, tarihi ve eğitim açısından bilgiler vermektedir. Yazıtlarda Türklerin, düşmanlarının yapacak olduğu oyunlara, kandırmalara karşı dikkatli olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Lider sahibi, çalışkan ve devletlerini, kağanlarını her zaman koruyan bireyler olmaları gerektiğini de yazmışlardır. Orhun Yazıtları, Türkler açısından önemi çok büyük olan ilk yazılı belgelerdendir.

Anahtar Kelimeler: *Tarih, Orhun Yazıtları, Göktürk Devleti, Önemi, Kültürel, Eğitim ve Tarihsel Önemi*

1. Giriş

“Türk” adını tarihte ilk kez Göktürk (Köktürk) Devleti tarafından kullanılmıştır. Göktürk Devleti 540 yıllarında ortaya çıkmıştır ve 552 yılında Bumin Kağan'ın önderliğinde bağımsızlığını kazanmıştır. Göktürk devleti, I. Göktürk Kağanlığı (552-630) ve II. Göktürk Kağanlığı (682-744) olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Muhan Kağan (553-572), İştemi Kağan (552-576), ve Taşpar Kağan (572-581) dönemlerinden sonra, anlaşmazlıklar, kişisel ve ailevi çatışmalar ve karışıklıklar, I. Göktürk Hanlıklarının 630 yılında yıkılmasına ve ülkeyi Çin'de terk etmesine neden olmuştur. Bu sebepten dolayı, Türkler yaklaşık 50 yılını Çin egemenliğinde geçirmiştir. 681 yılında, Kutluğ'un önderliğinde istiklal mücadelesine girilmiştir ve bu girişimle beraber 682 yılında II. Göktürk Hanlığı kurulmuştur. Kutluğ Kağan, Türk boyunu bağımsız kıldığı ve Türk halkını bir araya topladığı için “İlteriş” adını almıştır. Kutluğ Kağan bağımsızlık mücadelesini 17 kişiyle başlatmış, daha sonra bu sayı 70'e, ardından 700'e yükselmiştir. Hansız, ulussuz bir ülkeyi yeniden örgütlemişlerdir. Bu süreç boyunca, köle ve cariye oldular, örf ve adetlerini kaybettiler, kanun ve gelenekleri ortaya koydular, bağımsızlık kazandılar ve Türk devletini kurdular. Onun için bir diğer önemli görev ise, Çin'de hapsedilen kıdemli bir politikacı olan Tonyukuk'u kurtarmak ve onu vezir yapmak konusuydu. Göktürk Hanlığı, etrafındaki tüm düşmanları yenmiş ve ülkelerine barış getirmiştir. Ancak Kül Tigin'in 731'de ölümü nedeniyle Bilge Kağan yalnız kaldı ve 734 yılında kendi veziri tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Tahta geçen kağanların başarısızlığın sonucunda 745 senesinde Uygurlar tarafından II. Göktürk Kağanlığı yıkılmıştır (Ata,2012).

Göktürk yazıtlarında, Göktürk alfabesi kullanılmıştır. Göktürk'ün alfabeyi ve kitapları bırakmalarından örgün ve sistemli bir eğitim vermiş olduklarının ve Göktürk geleneğinin yaşatılmasında önemli rol oynadığı için eğitimci bir politikacı olduğunu, üstelik bir alp insan tipi olduğunu belirtilmektedir. Türk hükümdarlarının ve Türk halkının ülkesindeki anıtları ve tarihi bilgileri öğrenmesini istediği için Bilge Kağan'ı Türk tarihinin ilk siyasi eğitimcilerinden biri olarak görülmektedir ve Türklerin İslam'dan önce düzenli bir eğitim sistemine sahip oldukları belirtilmektedir (Akyüz,2015). Orhun yazıtları Türk kültürünün, eğitimini, tarihini açıklayan ilk yazılı belgelerdir.

2. Orhun Yazıtlarının Önemi

Göktürklerin eğitim anlayışı, Hunların eğitim anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Hun eğitimi öncelikle savaş eğitimi, hayvancılık, bağımsız yaşama ve gelecek nesillere aktarımı, mesleki eğitim, kısmi toprak ve tarım eğitimi, din eğitimi ve çocuk eğitiminden oluşmaktadır (Akyüz,2015). Göçebe yaşam tarzına yön veren ve her zaman savaşa hazır olan Göktürk, savaş eğitiminde ileri bir seviye göstermişlerdir. Göktürk Devleti, hayvancılıkla uğraşmaktadır ve yiyeceklerini bu şekilde temin etmektedirler ve kısmen de olsa tarımla uğraşmaktadırlar. Ayrıca, hayvansal ürünlerin tarım tarafından değerlendirilmesi ve çeşitli aletlerin imalatı usta ile çıraklık ilişkisine de dönüşmüştür. Tarih boyunca hür yaşama gayreti içinde olmuşlar ve bunu gelecek nesillere aktarmışlardır. Göktürklerin dili 38 harfli gelişmiş bir alfabeyle yazmaları, yazdıkları eseri geride bırakmaları, milli mekanizmanın düzeni, refah devleti anlayışı ve eski Türk takviminin ıslah edilmesinin delilleri olarak görülmektedir (Akyüz,2015).

Göçebe bir hayat yaşayan Hunlar, sözlü kültür geleneği hakimdi, Göktürkler'de Orhun anıtıyla yazılı kültüre geçişe öncülük etmiştir. 38 harfli Göktürk alfabesi Türk eğitim tarihinde ilk yazıttır. Ayrıca, yazıtlar kronolojik tarih eğitimi için önemlidir. Yazıtı kronolojik olarak okumak, Göktürk'ün tarihini, bağımsızlığını

kazanışını, bağımsızlığını kaybetmesini ve savaşı anlatarak, Göktürk'ün siyasi ve kültürel tarihini ortaya koymaktadır.

Eğitim felsefesinde eğitilmek istenen insan tipi önem göstermektedir (Tozlu, 2014). Göktürkler alp insan tipini yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Göçebe olarak yaşayan ve düşman toplumlar ve milletlerle çevrili Göktürk, bağımsız yaşamak için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bazen savaşa, bazen de çevredeki toplumun oyunları ile özgürlüklerini kaybettiler ve daha sonra bağımsızlığı yeniden kazanmak için çok savaştılar. Orhun Yazıtlarında da belirttikleri gibi toplum da bir bütün olarak bilinmek istemişlerdir (Ergin, 1970). Buna göre toplum bilinçli olacak, çaba harcayacak ve yapılan oyunlara kanmayacaktır. Orhun Yazıtlarında eğitimin amaçlarının başında yer alan vatandaşlık eğitimi çok önemli bir yere sahiptir. Düşmanını tanıyan, tuzaklarına kanmayan, düşmanın planlarını bilen, törelerini unutmayan, düşmanları ile savaşan, vatanına, bağımsızlığına, kağanına sahip çıkan vatandaş profili çizilmektedir. Yazıtlarda bağımsızlık, özgürlük, barış için savaş gibi değerler ortaya konulmuş, bu değerlerin eğitimi yapılarak vatandaşlara kazandırılmaya çalışılmıştır. Eğitim sosyolojisinde siyasi liderlerin yetiştirilmesi de eğitimin diğer amaçlarından biridir (Tezcan, 2015). Orhun yazıtında, liyakatli Han ve hükümdarın memleketini kurtardığını, yeteneğin Allah tarafından verildiğini ancak dolaylı olarak donanımlı liderler yetiştirmeye ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Ergin, 1970). İşletme sahipleri ve liderler tarafından görülmesi gereken bir özellik devlete olan ilgidir.

Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının içeriği ile Tonyukuk'un yazıtlarının içeriği arasında fark bulunmaktadır. Yazıtlarda aynı dönem değerlendirilir, ancak Tonyukuk'un içeriği Kül Tigin ve Bile Kağan Yazıtlarında anlatılanlara cevap niteliğini taşımaktadır. Yazıtlarda o dönemde Türk milletine yapılmış hizmetlerden ve görüş farklılıklarından bahsedilmektedir. Buradan da siyasi görüş farklılıklarının tartışılabilirdiği sonucuna ulaşılmaktadır (Ata, 2012).

Örgün eğitimle paralel ilerleyen ve onu destekleyen eğitime yaygın eğitim denilmektedir (Akyüz, 2006). Göktürk yazıtında, Türk milletine hitap eden devlet yöneticilerin halkı eğitmeleri, bilinçlendirilmeleri söz konusu olmaktadır. Bilge Kağan, stratejik bir coğrafi konum olarak Ötüken'i seçmektedir. Çinlilerin tatlı sözleri ve yumuşak ipekleri olduğunu, bunları uzaktaki insanları kendilerine yaklaştırmak için kullandıklarını, onları kendi kontrolleri altına alarak köleleştirdiklerini ve kandırıldıklarını söyleyerek halkını eğitmesini istediğini belirtmiştir (Ergin, 1970). Ayrıca, hukuku unutmamalarını öğütleyerek bir nevi örf ve âdet hukuku eğitimi de vermektedir. Arkadaşlarından düşmanlarını da hatırlamalarını ister ve geçmişten örnekler vererek hikayeler anlatmaktadır. Bilge Kağan, insanlara bakarak, iyi ilişkiler kurarak ve onlarla iletişim kurarak, halk nezdinde değerini artırarak ve sözlü ve yazılı eğitim olarak olumlu sonuçlar elde etmektedir (Karahasanoğlu, 2002). Budizm'in Çin propagandasından etkilenebilecek Türkler tarafından benimsenmesi gerektiği fikrine de karşı çıkan vezir Tonyukuk, bu dinin Türkleri şaşkına çevirerek Göktürk geleneğinin korunmasını sağladığını ve yaşayan toplumun sosyal düzenini kuran bir eğitim politikacısı olduğunu iddia etmiştir. (Akyüz, 2015). Tonyukuk'a göre Türkler sayıca pek az olduklarından milli kimliklerinin kaybolmamasının tek şartı "suları ve otları izlemek" ve sürekli yerleşim merkezleri kurmamaktır (Ata, 2012). Bundan dolayı Göktürklerin göçebe olmalarının gerçek nedeninin varlık mücadelesi olduğu belirtilebilir.

Eğitim yönetiminin konularından biri de liderliktir. Liderlik, bir bireyin tanımlanmış bir sonuca veya örgütsel hedefe ulaşmak için diğer grup üyelerini etkileme süreci olarak tanımlanabilir. Buna göre liderliğin üç boyutu; etki, amaçlara ulaşma ve takipçilerdir (Lunenburg ve Orntsein, 2013). Dönüşümcü liderler, eski varsayımlara, geleneklere ve inançlara meydan okuyarak ve eski sorunları yeni yollarla ele alarak çalışanları yenilikçi ve yaratıcı olmaya teşvik etmektedir (Hoy ve Miskel, 2015). Orhun yazıt liderlerinin dönüştürücü liderliğinin ayırt edici özelliklerinden biri, entelektüel uyarım, diğer bir deyişle yaratıcılık

eğilimidir. Orhun Yazıtlarında adları geçen başta Bilge Kağan, Kül Tigin ve Vezir Tonyukuk olmak üzere diğer kağanlar toplumun, milletin, kağanlığın, devletin liderleridir.

Milli eğitimci olan bu liderler, daha önceki inkarlardan kaçınmak ve milli sistemi güçlendirmek ve bir nevi eğitim programı statüsünü güçlendirmek için ezeli ve ölümsüz taşlara bir anıt dikmişlerdir. Hesap verebilirlik, süreçleri, sonuçları ve sorunları bildirmek ve açıklamak için Devlet adına kaynakları, yetkileri ve gücü kullananların görevidir (Acar, 2013). Şeffaflık ise kamu sektörü plan, karar ve eylemlerine ilişkin bilgilerin düzenli ve uygun bir şekilde sunulmasıdır. “Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin fakir milleti zengin kıydın. Az milleti çok kıydın”. (Ergin, 1970). Orhun yazıtı, baştan sona şeffaf hesap verebilirlik olarak değerlendirilebilmektedir (Karahasanoğlu, 2002). Yazıtlar, çatışmalara, bireysel ve ailevi çatışmalara, bir ulusun isyanlar sonucu çöküşüne, diğer ulusların egemenliğine, özgürlüklerin yitirilmesine, çatışmalara ve krizlere atıfta bulunur. En büyük teşkilat olan devlette, çatışmaları yönetmek önemlidir. Yöneticiler, çatışmanın nedenini belirleyebilmeli, etkisini tahmin edebilmeli, uygun yöntemi seçebilmeli ve örgütün amaçlarına göre yönlendirebilmelidir. Bir organizasyon yapısını riske atan bir durum olarak tanımlanabilecek kriz, liderler tarafından ekipler oluşturularak ve birlikte çalışarak yönetilebilir (Kartal, 2012). Yazıtlarda, sonra gelen kağanların Türk milletini krizden kurtardığı, çatışmasız bir ortam meydana getirildiği konuşulmaktadır. Buradan kriz yönetimi ve çatışma yönetimi gerçekleştirildiği sonucu çıkarılabilir.

Göktürk liderleri öncelikle Türk milletinin psikolojik, sosyolojik, tarihi yapılarını iyi tanımış ve analiz etmişlerdir. Türk milletinin Çin devletine kandığını ve bunun sonucunda öldürüldüğü, esir edildiğini ve bağımsızlığını kaybettiği saptamasını yapmışlardır. “Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumasına aldanıp çok, çok, Türk milleti, öldün, Türk milleti öleceksin!” sözlerini ifade etmişlerdir (Ergin, 1970). Türk milletinin varlığın kıymetini bilmediğini, kötü günleri düşünmediğini ve tedbirsiz olduklarını belirtmişlerdir. Türk milletinin kağanının sözünü dinlemediğini ortaya koymuşlardır. “Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin” (Ergin, 1970). Türk milletinin hazır bulunurluk seviyelerini tespit edip, düzeylerine uygun ve akılcı eğitim vermişlerdir. “Aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıydın. Az milleti çok kıydın. Her ne sözüm varsa ebedi taş vurdum. Ona bakarak bilin” (Ergin, 1970).

Orhun Yazıtlarında öğretim stratejilerinden sunuş kullanıldığı gibi, okuyanın daha iyi öğrenmesine imkân sağlamak için tekrar stratejisi de kullanılmıştır. Bilge Kağan yazıtının büyük bölümü Kül Tigin yazıtıyla benzer konuları işlemektedir. (Ata, 2012).

Türk Dili ve Edebiyatı’nda pek çok özel yöntemler ve teknikler mevcuttur. Orhun Yazıtlarında örnekler verme, kanıt sunma, dayanaklandırma, tezatlıkları gösterme tekniklerinin uygulandığı görülmektedir. Yazıtlarda bulunan yazılarda Türk milletinin olumsuz özelliklerinden tek tek bahsederek sonunda nelere mal olduğunu söylemiştir. Liyakat sahibi kağanlarla liyakat sahibi olmayan kağanların ve yöneticilerin durumları ortaya konmuştur. Bumin Kağan ve İstemi Kağan için “Bilgili kağan imiş, cesur ve bilgili bir kağan imiş. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii.” (Ergin,1970). Tonyukuk Yazıtlarında ülkenin dört tarafının düşman tarafından sarılmasını ve düşmanın birleşmesini örnekle açıklar; “Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik.” (Ergin,1970). Abideler, Türk kültürünün, tarihini ve eğitimini anlatan yazılı yazıtlardır.

3. Sonuç

Türk toplumu geçmişini çok iyi bilmeli ve unutmamalıdır. Orhun yazıtlarında tarih öğretimi mevcuttur ve iyice analiz edilmelidir. Göktürk yazıtında Göktürk hükümdarları tarih, özgürlük, bağımsızlık, dost düşmanlar, barış, teyakkuz ve gelecek gibi birçok konuda halkı bilinçlendirmek istemişlerdir. Yazıt adeta bir anayasa niteliğinde ve Türk insanına bilgi veren bir ders kitabıdır. Yaklaşık 1300 yıl önce kurulan ilkeler bugün hala geçerlidir. Bu bakımdan günümüz Türk toplumu okuryazarlıktan daha yüksek bir eğitim almalıdır. İnsanları doyurma ve giydirme görevini üstlenen Göktürk hanları, Türk toplumunu vatandaşlık konusunda eğitmek için Orhun yazıtını kullanmışlardır. İnsan hakları arasında, diğer şeylerin yanı sıra, kişisel ve sosyal yaşam hakkı, köleliğin yasaklanması, işkence yasağı, kişisel ve sosyal özgürlük hakkı, vatandaşlık hakkı, Han'ı seçme ve itaat etme hakkı, bilgi ve fiziki ve maddi talepte bulunma hakkı, eğitim hakkı, kültür hakkı, çalışma hakkı, özel mülkiyet ve toprak mülkiyeti hakkında açıklamaları yapılmaktadır ve vatandaşlarının harekete geçmesini istemişlerdir. Düşman toplumların diline ve oyunlarına aldanmadan bilinçli, çalışkan ve katılımcı olmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Kaynakça

- Acar, M. (2013). Eğitimde Hesapverilebilirlik. Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama. (Editör: Servet Özdemir), *Pegema Yayıncılık*, s.381-409.
- Akyüz, Y. (2015). Türk Eğitim Tarihi. *Pegema Yayıncılık*.
- Ata, A. (2012). Orhun Türkçesi. (Editörler: Gürer Gülsevin- Mehmet Mahir Tulum). *Anadolu Üniversitesi Yayınları*.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- Ersoy, A.F. (2013). Vatandaşlık. İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi. (Editörler: İsmail Acun ve Diğerleri). *Pegema Yayıncılık*. s.69-90.
- Hoy, K. W. & Miskel, C.G. (2015). *Eğitim Yönetimi*. (Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Nobel Yayınları.
- Karahasanoğlu, T. (2002). Eski Türk Yazıtlarında İlk İletişim Belgeleri". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 1, s.189-232.
- Kartal, S. (2012). Risk, Belirsizlik, Kriz Yönetimi ve Eğitim Örgütleri. Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar. (Editörler: Cevat Elma-Kamile Demir). *Anı Yayıncılık*. s. 271-282.
- Lunenberg, Fred C. & Allan C., Ornstein. (2013). *Eğitim Yönetimi*. (Çev.Editörü: Gökhan Arastaman), Nobel Yayınları.
- Tezcan, M. (2015). *Eğitim Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Tozlu, N. (2014). Eğitimden Feleseye-1. Erzurum: *Bayburt Üniversitesi Yayınları*.